

| ۱۶۰ | ابتدای اشعار فارسی آیة اللہ میرزا محمد تقی شیرازی بر قرآن

عبدالحسین طالعی

علمی-پژوهشی

فصلنامهٔ تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه

سال نوزدهم، شماره ۷۶ «وینۀ پژوهش‌های حدیثی»، پاییز ۱۴۰۱، ص ۱۶۰-۱۷۹

ابتدای اشعار فارسی آیة اللہ میرزا محمد تقی شیرازی بر قرآن، حدیث و تاریخ معتبراً

عبدالحسین طالعی^۱

چکیده:

از آیة اللہ محمد تقی شیرازی اشعار فارسی معدودی بر جای مانده است که با وجود اندک بودن، از قوت شعری برخوردار است. این شعرها اندکی پس از رحلت ایشان همراه با شعرهایی از چند فقیه نامدار دیگر مانند: شیخ محمد حسین اصفهانی، میرزا اسماعیل شیرازی، شیخ فضل اللہ نوری، میرزا صادق آقا تبریزی منتشر شده و البته برخی از آنها عربی و برخی ملمع (فارسی و عربی) است. در این اشعار که در مدح و رثای اهل بیت علیهم السلام است، اشارات جالبی به مضامین آیات و احادیث و متون تاریخی معتبر شده است. در این مقاله بخشی از این اشارات مورد تحقیق قرار گرفته است که اثر پذیری شاعر از قرآن و حدیث و تاریخ را نشان می‌دهد. نمونه این موارد چنین است: آیه انتم الأعلون، آیه بنیان مخصوص، آیه نور، آیه مباھله، آیه فتلقی آدم، سوره هل اتی. همچنین احادیث و رویدادهایی مانند: تصدق خاتم در رکوع، ليلة المبيت، حدیث غدیر، مقامات پیامبر و اهل بیت و علم و معجزاتشان، وقایع کربلا و مقامات امام عصر و توسل به آن ذوات مقدسه. همچنین اشاره به برخی از عالمان شیعه مانند علامه حلی و میرزا محمد حسن شیرازی.

کلیدواژه: شیرازی، محمد تقی - اشعار فارسی؛ اثر پذیری از قرآن؛ اثر پذیری از حدیث؛ اثر پذیری از تاریخ.

۱. نسخه عربی این مقاله به همایش بزرگداشت میرزا محمد تقی شیرازی در کربلا (آذر ۱۴۰۱) ارائه شده است.

۲. عضو هیئت علمی دانشگاه قم

مقدمه

در این مقاله، ابتداء قصاید مرحوم آیة الله میرزا محمد تقی شیرازی (مشهور به میرزای شیرازی دوم، متوفی ۱۳۳۸ق.) برآیات قرآن و احادیث معتبر و تاریخ موثق بررسی می‌شود. در باره شخصیت میرزای شیرازی دوم بسیار نوشته‌اند و سیمای چندوجهی او در زمینه فقاهت و جهاد و اخلاق و دیگر شؤون بارها بررسی شده است. بدین جهت نگارنده برای حذر از تکرار مکرات، از آن مطالب صرف نظر می‌کند و در اینجا فقط به گوشه‌ای از یک وجهه او - که نسبتاً مغفول مانده - می‌پردازد. و آن وجهه ادبی او در زمینه شعر فارسی است.

باید دانست که برای یک فقیه مجاهد، که زمامت مردم را در یک برهه حساس تاریخی بر عهده دارد، شعر فقط تنوعی در زندگی علمی است نه بیشتر. لذا مرحوم شیرازی را باید یک شاعر حرفه‌ای به شمار آورد که فقط به شعر پرداخته است. طبعاً شعرهای اندکی از ایشان بر جای مانده که همین نکته یک علت آن است. به هر حال، مبنای این مقاله، قصاید فارسی از میرزای شیرازی است که در مجموعه‌ای به سال ۱۳۵۶ (یعنی ۱۸ سال پس از رحلت ایشان) به صورت چاپ سنگی منتشر شده است.

بخش اول - معرفی کلی قصاید از سه جنبه یکم. فهرست کلی قصاید

فهرست عناوین و موضوعات قصاید مورد نظر چنین است:

۱. در موعظه و مدح امیر المؤمنین علیهم السلام / ص ۳-۴.
۲. در موعظه و اشاره به مخالفان مقام والای امامت / ص ۴-۵.
۳. در موعظه و مقامات علوی / ص ۵-۹.
۴. مولود النبی ﷺ / ص ۹-۱۲.
۵. ایضاً مولود النبی ﷺ / ص ۱۲-۱۵.
۶. مدح امیر المؤمنین علیهم السلام / ص ۱۵-۱۶.
۷. عید غدیر / ص ۱۶-۱۹.

٨. ولادت امام حسین علیه السلام / ص ۱۹-۲۱.
٩. ولادت امام حسین علیه السلام (ترکیب بند) / ص ۲۱-۲۶.
١٠. ولادت امام حسین علیه السلام / ص ۲۶-۲۹.
١١. ولادت امام حسین علیه السلام / ص ۲۹-۳۱.
١٢. ولادت امام حسین علیه السلام (مخمس) / ص ۳۱-۳۷.
١٣. مدح جوادین علیهم السلام / ص ۳۷-۴۰.
١٤. ولادت حضرت ولی عصر ارواحنا فداه / ص ۴۰-۴۲.
١٥. ولادت حضرت ولی عصر ارواحنا فداه / ص ۴۲-۴۴.
١٦. مرثیه امام مجتبی علیه السلام (مستزاد) / ص ۴۴-۴۶.
١٧. مرثیه حضرت سید الشهداء علیه السلام / ص ۴۶-۴۸.
١٨. مرثیه حضرت سید الشهداء علیه السلام (مستزاد) / ص ۴۸-۵۰.
١٩. مرثیه حضرت ابی الفضل العباس (مستزاد) / ص ۵۰-۵۲.
٢٠. مرثیه حضرت ابی الفضل العباس (مستزاد) / ص ۵۲-۵۳.
٢١. مرثیه حضرت علی اصغر (مخمس) / ص ۵۳-۵۶.

سایر مقالات این شماره
برای دانلود در صفحه اصلی

دوم. قصاید ملمع فارسی و عربی

با اینکه تمام اشعار این مجموعه به زبان فارسی سروده شده، ولی مانند دیگر شاعران در میان آنها تک بیت‌ها یا مصraigاهایی به زبان عربی دیده می‌شود. بدین روی می‌توان اشعار ایشان را «ملمع» دانست. به این نمونه‌ها دقت کنید.

عید عالم شد الاتا چند بنشینم خموش

صبح روشن شد الاتا چند خوابم در منام

قد تجلی من ذری الافلاک نور باهر

خرّ موسی من سنا مرآه قدماً واستهام
(مجموعه، ص ۴۳)

قائم آل محمد مهدی صاحب زمان

وجه حق فیاض مطلق کهف اول فیض عام
کم حباء الله فضلاً عم جدواه الوری
والحجی عن درکه فی غمرة الأوهام هام
عادل فی الحكم داع للهدهی محيی العلوم
قائم بالقسط کهف للوری حامي الذمام
خير خلق الله عزّالحق مصباح الهدی
ذخر کنزا الله عین العدی مشکوة الظلام
عالیم للسر و التجوی علیی ذوالفحام

کاشف للضر و البلوی عزیز ذوانقام
(مجموعه، ص ۴۲-۴۴)

با دل پر درد و ریش
یا امیر المؤمنین
من بغای طاغیة
یا امیر المؤمنین
آن حسینی را که پروردی به بر چون جان خویش
در میان خاک و خون غلطان نگرفتاده بین
رض منه الصدر والأضلاع حرد عاریة
بزم منه السیف والأثواب أیدی الظالمین
(مجموعه، ص ۴۸)

سوم. اشاره به علمای شیعه

بنای میرزا شیرازی مدح اهل بیت علیهم السلام بوده، ولی در خلال آن گاهی گریزی به ذکر خیربرخی از عالمان شیعه زده و از آنان به خوبی یاد می‌کند. نمونه را، عنایت به این بیتها بسنده است.

*علماء حلی و علماء مجلسی
پوشد اندر حله چون علامه از دانش حل
باقر آسا باقری در ملک اصفهان شود
(مجموعه، ص ۹)

*میرزا محمد حسن شیرازی

شهسوار خطّهٔ فضلی برون آید ز فارس

رأیت دانش به دستش فارسی میدان شود

گوی فضل و زهد و تقوا را ستاند از حریف

حق پرستان را چوروز بازی چوگان شود

(مجموعه، ص ۹)

هزار شکر که نفلی زنسل اطهراو

زلطف و مهر برایتم، اوست باب امروز

تا آنجا که گوید:

محققی که ز سر شرایع اسلام

کسی جزاونکند کشف احتجاب امروز

(مجموعه، ص ۱۱-۱۲، جمعاً ۱۸ بیت)

سال بیانات علمی، همایش ادبیات اسلام

بخش دوم - تأثیرناظم از آیات قرآن

آیت‌الله شیرازی مضمون شماری از آیات قرآن را در اشعار خود به نظم درآورده که به برخی از آنها اشاره می‌شود.

یکم. آیه مباهله

ماجرای مباهله یکی از فرازهای درخشان تاریخ اسلام است که در قرآن نیز به آن توجه داده شده است (سوره آل عمران، آیه ۶۱). براساس آن وقتی گفتگوی رسول خدا ﷺ با نصاری نجران به مباهله ختم شد، آن گرامی با چهارتن به مباهله رفت. رسول خدا، حضرت زهرا را به عنوان نساننا، حسنین را به عنوان ابنائنا و امیرالمؤمنین را به عنوان انفسنا به همراه بردنده. مرحوم شیرازی چند بار به این رویداد مهم اشاره می‌کند.

«قل تعالوا» گرتجلی کرد در میدان فخر

انبیا را دست ولب از شرم بردنداشود

رتبهٔ حیدر، اگر از آیهٔ «انفس» فرود
لیک حیدر گر نباشد مصطفیٰ بیجان شود
مصطفیٰ رخ ارنماید مرتضیٰ گردد عیان
مرتضیٰ را گرسد غم مصطفیٰ گریان شود
بنگرد گر بر نصاری یک دم از روی غصب
حلقهٔ زنارشان مار شر افshan شود
دارد آهنگ مصاف آنکه گرفمان دهد
تارموی هر مسیحی ناوک پیکان شود
(مجموعه، ص ۸)

نبی به نصّ داورش بخواند نفس اطهرش
ز حسن رأی در برش وزیر و مستشار شد
(مجموعه، ص ۱۹)

خاتم پیغمبران خود جان عالم روح پاک
قدرت حیدر بس که اندر این چنین تن جان شود
مصطفیٰ گربه گشاید مرتضیٰ گوید سخن
مرتضیٰ وجود ارنماید مصطفیٰ خندان شود
(مجموعه، ص ۷)

در مقام ابتهال ار دست را بالا کند
آتش سوزان ز نجران تا فرنگستان شود
بانگ ناقوس از کلیسا نشنود دیگر کسی
خاج وزنار و صلیب و طیلسان نسیان شود

نام قسیس و کشیش و راهب و پاپ کبیر
سیم عنقا و غول عالم امکان شود
سقف سرزاسقف بپاشد مغز کله از مغان
پادری از پا فند، ترساز جان ترسان شود
عیسوی این اقتدار دید و برکیشش بماند
نی عجب کی دل به دنیا بسته با ایمان شود
بگذرد بر انبیا با آن همه آیات قرن
یک تن از دنیا پرستان کس ندید انسان شود
(مجموعه، ص ۸)

سال بیانات علمی اسلام و ایران

دوم. آیه نور

خداوند متعال در قرآن می فرماید:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ مَثَلُ نُورٍ كَمِشْكَاهٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةِ الرُّجَاجَةِ
كَانَهَا كَوْكَبٌ دُرْرِيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةِ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرِقَيَّةٍ وَ لَا غَرَبَيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَ لَوْلَمْ
تَمْسَسَهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
(نور: ۳۵).

برطبق احادیث شیعه و سنی این آیه در باره اهل بیت علیهم السلام است، چنانکه ابن مغازلی در کتاب المناقب: ۳۶۱ حدیث (به نقل موسوعة الإمامة ۲: ۱۲-۱۳) و علی بن ابراهیم قمی (تفسیر قمی ۲: ۱۰۳-۱۰۵) چند حدیث به این مضمون روایت کرده‌اند.

میرزا شیرازی به این حقیقت اشاره می‌کند:

نقش بند نامش اربیلینه در مشکوہ تن

نور مصباح زجاج و کسوه قرآن شود
(مجموعه، ص ۷)

سوم. آیه ولایت (تصدق خاتم)

یکی از فرازهای روش زندگی امیر مؤمنان علیهم السلام تصدق خاتم در حال رکوع نماز بود که

در باره آن آیه‌ای مشهور به آیه ولایت نازل شد:
إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقْيِمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ
(مائده: ۵۵).

تفسران و محدثان شیعه و سنی این رویداد گرامی را به نام امیرالمؤمنین علیهم السلام ثبت کرده و درباره نتایج آن سخن گفته اند. در موسوعة الإمامة ۱: ۲۱۶-۱۸۷ حدیث ۴۱۱-۳۴۶ برخی از این روایات را از طریق اهل تسنن از طریق صحابه و تابعین همچون انس بن مالک، ابوذر، جابر انصاری، سلمه بن کهیل، عمار یاسر، عمرو بن عاص و مقداد بن اسود روایت می‌کند. از طریق شیعه نیز سید هاشم بحرانی در تفسیر البرهان ۲: ۳۱۶-۳۱۸ حدیث ۳۱۶۲-۳۱۹۱ روایات چندی آورده است.

میرزای شیرازی در بیت‌های زیر به این حقیقت اشاره‌های لطیفی دارد.

آنکه سائل را عطا فرمود در گاه رکوع

خاتمی کزشمرم او بُد مهر رخشان عرق خوی

(مجموعه، ص ۳)

درولایت، ثانی پیغمبرش حق گفت چون

در رکوعش سائلی زانگشت، انگشت‌گرفت

(مجموعه، ص ۱۵)

بخواند رب اکبرش ولی به نص محاکمش

چود رکوع خاتمش به راه حق نشارشد

(مجموعه، ص ۱۸)

چهارم. سوره هل اُتی

زمانی حسین بن علی بیمار شدند. نذر خمسه طیبه برای شفای آنها و نزول آیات سوره انسان پس از سه روز روزه داری و اطعم غذای مختصر خود به مسکین و یتیم و اسیر، در قرآن بازتاب یافت و موضوع رساله‌ها و کتابهایی مستقل قرار گرفت، مانند رساله میرزا محمد بن حسن شیروانی عالم شیعه (م ۱۰۹۸) (که متن کامل آن در فصلنامه سفینه

شماره ۱ ذی حجه ۱۴۲۴ ص ۱۶۱-۱۷۸ انتشار یافت) و کتاب «زین الفتی فی تفسیر سورة هل أتی» نوشته احمد بن محمد عاصمی دانشمند اهل تسنن (قرن پنجم) در این زمینه نوشته شد.

روایات منابع اهل تسنن از طریق عبدالله بن عباس و زید بن ارقم و دیگر صحابه و تابعین در موسوعة الإمامة ۳۹۷-۳۵۹:۲ حدیث ۱۸۴۸-۱۸۱۵ و منابع شیعی در تفسیر البرهان ۵:۵ ۵۵۴-۵۴۶ حدیث ۱۱۲۸۲-۱۱۲۶۹ روایت شده است.

میرزا محمد تقی شیرازی به این فضیلت اهل بیت چنین اشاره می‌کند:

شها تویی که جز خدا نشایدت کند ثنا

ز مدحت تو هل اتی یکی ز صدهزار شد

(مجموعه، ص ۱۹)

پنجم. آیات سوره طه

خداآوند سبحان در باره حضرت موسی علیه السلام خبر می‌دهد که دست به دعا برداشت تا برادرش حضرت هارون علیه السلام را وزیر و یاور و پشتیبان او قرار دهد. خداوند این خواسته را اجابت فرمود و در آیات ۲۵ تا ۳۵ سوره طه از این حقیقت خبر داد.

احادیثی در منابع تسنن از طریق اسماء بنت عمیس، ابوذر، عبدالله بن عباس، و مأمون عباسی روایت شده که رسول خدا علیه السلام چنین شوونی را برای حضرت علی مرتضی علیه السلام از خداوند خواست و خداوند دعای حضرتش را مستجاب فرمود. بخشی از این روایات در موسوعة الإمامة ۱: ۴۰۸-۴۱۵ حدیث ۸۹۴-۸۸۶ نقل شده است. میرزا محمد قمی مشهدی مفسر شیعی نیز در تفسیر کنز الدقائق ۸: ۳۰۵-۳۰۹ چندین حدیث در این زمینه روایت می‌کند.

اشارة میرزا شیرازی تنها به یکی از این جنبه‌ها (برادری امیرالمؤمنین با رسول خدا) است، آنجا که می‌گوید:

به امر حق برادرش ولی عهد و یاورش

وصی و زوج دخترش زفضل بیشمار شد

(مجموعه، ص ۱۹)

ششم. ليلة المبيت

زمانی که مشرکان مکه برای قتل رسول خدا هم پیمان شدند، قرآن از این ماجرا و حفظ جان پیامبر خبر داد:

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يُقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرٌ الْمَاكِرِينَ (انفال: ۳۰).

آن رسول گرامی به امراللهی از مکه به سوی مدینه هجرت گزید و امیر المؤمنین علیه السلام به جای حضرتش در بستراو آرمید. خداوند سبحان در قرآن از این جانشانی - که به نام ليلة المبيت شهرت یافت - چنین خبر داد:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ أَبْيَاغَةً مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَوْفٌ بِالْعِبَادِ (البقرة: ۲۰۷).

این فضیلت آشکار در منابع اهل تسنن از طریق صحابه و تابعین همچون ابوسعید خدری، عکرمه، سدی، زهری، قتاده و عبدالله بن عباس روایت شده که برخی از روایات آن در موسوعة الإمامه ۱: ۱۱۲- ۱۱۶ حدیث ۲۰۴- ۲۱۱ و ۱: ۲۴۳- ۲۴۹ حدیث ۴۶۹- ۴۷۴ نقل شده است. علامه محمد باقر مجلسی محدث شیعی نیز در موسوعه بحار الانوار ۱۹: ۲۸- ۱۰۳ به تفصیل، مستندات این ایثار را رائمه کرده است.

شیرازی با اشاره به این جهاد عظیم علوی می سراید:

برفراش مصطفی خوابید و گشتش جان نثار

آفرین گویش به جان شد داور قیوم حی

(مجموعه، ص ۳)

شهانشهی که کرد جا به جایگاه مصطفی

به صدق و راستی فدا از آن بزرگوار شد

(مجموعه، ص ۱۸)

هفتم. اتم الأعلون

خدای متعال در کلامی نوید بخش خطاب به مؤمنان، آنان را «برتر از دیگران» می داند، البته به شرطی که حریم ایمان را پاس دارند:

وَلَا تَهْنُوا وَلَا تَحْزِنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (آل عمران: ۱۳۹).

اینک در این بیت، میرزا محمد تقی شیرازی به نوعی آیه یادشده را تفسیر می کند و معنای ایمان در آیه را قبول ولایت امیر المؤمنین علیه السلام می داند، چنانکه مضمون احادیث فراوان با تواتر مضمونی است.

«انتَمُ الْأَعْلَوْنَ» آید دوستانش را خطاب

از حريم قدس تا باشد ندا را لفظ «أی»

(مجموعه، ص ۴)

هشتم. توسل حضرت آدم

زمانی که حضرت آدم علی نبینا وآلہ و علیهم السلام درخواست خود را به درگاه الهی عرضه کرد، خداوند سبحان کلماتی را به او آموخت تا با توسل به آنها به خواسته اش برسد. و از این حقیقت در قرآن بدین گونه خبر داد:

فَتَلَقَّى آدُمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ (البقرة: ۳۷).

براساس روایات متعدد از طریق فریقین، این کلمات، نامهای گرامی خمسه طیبه بوده اند؛ چنانکه برخی از محدثان و مفسران اهل تسنن از طریق ابن عباس و دیگران نقل کرده اند. (موسوعة الإمامۃ ۱: ۱۰۲-۱۰۵ حدیث ۱۸۵-۱۹۰). علامه مجلسی نیز در بحار الانوار ۱۱: ۹۷-۹۸ چندین حدیث از طریق محدثان شیعه در این زمینه نقل می کند.

میرزا شیرازی مضمون این احادیث را بدین سان به نظم می کشد:

«تلقی کلمات» از برای آدم ساخت

به رأی عین، عیان نکته «فتاپ» امروز

به صدهزار بیان از «تلقی کلمات»

برآدم است عیان نکته «فتاپ» امروز

(مجموعه، ص ۱۰)

نهم. انی اعلم ملا تعلمون

وقتی خداوند سبحان برای آغاز خلقت بالملائک سخن گفت، ملائک درباره آفریدگانی سخن گفتند که در زمین فساد و خون ریزی می کردند. خداوند در پاسخ به آنها فرمود:

«إِنَّ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ». (البقرة: ۳۰). شیرازی در تفسیر این آیه آن را مرتبط با قبول ولایت امیرالمؤمنین علیه اسلام می داند و در این زمینه می سراید:

لسان حکمت حق اعتراض شیطان را
به امر سجدۀ آدم دهد جواب امروز
سرزد به تربت آدم همی برد شیطان
به قدر جرم و گنه سجدۀ بی حساب امروز

(مجموعه، ص ۱۱)

دهم. رسالت جهانی رسول خدا

خدای جل جلاله حیطه رسالت رسول خاتم راتمام آفریدگان خود می داند. می فرماید:

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا (الفرقان: ۱)

شیرازی این حیطه گستردۀ را برای ولایت امیرالمؤمنین علیه نیز می داند، چنانکه احادیث فراوان براین حقیقت گواه است.

تمام جن و بشر راست فرض طاعت او

به حکم حضرت حق طوق بر رقباب امروز

(مجموعه، ص ۱۱)

یازدهم. صراط مستقیم

خداوند جل جلاله صراط مستقیم هدایت را به بشر شناسانده و اورابه پیمودن آن راه فراخوانده است. در قرآن می فرماید:

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمٌ فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَاعِدُكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (آل‌النَّعَم: ۱۵۳).

این مطلب تا آنجا اهمیت دارد که در سوره حمد که هر مسلمانی دستکم ده بار در هر روز می خواند، از خداوند تعالی می خواهیم که ما را براین صراط مستقیم، استوار بدارد:

أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (الفاتحة: ۶).

محدث بزرگ شیعی شیخ صدق در زمینه تأویل صراط مستقیم به امیرالمؤمنین علیه

نُه حدیث (معانی الأخبار: ۳۲-۳۷) روایت کرده، چنانکه حسکانی روایاتی نقل کرده است. (شواهد التنزيل: ۱: ۹۸) آورده است، رجوع شود.

شیرازی در این زمینه می‌سراید:

دلیل راه شد به دین، صراط حق و داد و دین

فنای عمر مشرکین، چوبرق و کشتزار شد
(مجموعه، ص ۱۹)

بخش سوم - شؤون و مقامات خاتم الانبیاء ﷺ

مرحوم شیرازی به مقامات خاتم الانبیاء ﷺ توجه می‌دهد که چند نمونه آن در پی می‌آید.

یکم. جامع فضائل نبوی

فضائل حضرت خاتم الانبیاء بیش از آن است که در یک مقاله بلکه دهها نوشتار بگنجد. بزرگ مردی آسمانی والهی که تمام قرآن توصیف مقامات اوست چگونه در قلم نارسای ما بگنجد؟

بدین روی به همین اعتراف خود به عجز از توصیف حضرتش بسنده می‌شود. و تنها اشاره می‌کنیم که میرزا شیرازی در بیتهايی استوار کوشیده است تا بخشهايی از اين فضائل را بازگويد. از جمله بیتهايی که در پی می‌آيد.

احمد و محمود ابوالقاسم محمد آنکه حق

بر جمیع بندگانش بهتر و سرور گرفت

غاية المقصود از ایجاد عالم شد پدید

عالم هستی ز نورش روح در پیکر گرفت

سرور مطلق ولی حق علی مرتضی

خویش را با آن همه فر، بنده این درگرفت

(مجموعه، ص ۱۳)

دوم. معجزات نبوی

معجزات نبوی فصلی در خشان در تاریخ هدایت حضرتش بلکه در تاریخ پربرج و بار نبوت است. برخی از بزرگان این معجزات را بیش از چهار هزار دانسته است. هر یک از بزرگان به قدر استطاعت و توفیق، برخی از این معجزات را یاد کرده اند، از جمله میرزا شیرازی که در ضمن ایات خود می سراید:

در کفشه حصبه ذکر حضرت داور نمود

وز فراقش جذع را در جسم و جان آذر گرفت

(مجموعه، ص ۱۴)

سال نوزدهم، شماره ۶۷، پیاپی ۱۴۰۱

سوم. برتری رسول خاتم بر انبیاء گذشته

خداؤند متعال برخی از پیامبران را برعضی دیگر برتری داده و به صراحة در قرآن می فرماید:

إِنَّكَ الرَّسُولُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ (آل عمران: ۲۵۳).

این نکته مورد اجماع امت اسلام است که مقام خاتم الانبیاء از تمام پیامبران پیشین بالاتر است و گرچه در شمار ترتیب، آخرین است؛ ولی در رتبه درجه نخستین را وارد است. میرزا شیرازی این حقیقت را بدین سان بازمی گوید:

آدم از او شد صفتی و نوح، از او شد نجی

زو خلیل الله ز خلت جای در آذر گرفت

خلعت روح الله عیسی ز او در برگرفت

تاج «قربنا» کلیم الله از او بر سر گرفت

عالیم اسرار پنهان گشت هر پیغمبری

از بخار رحمت او غرفه ای چون برگرفت

(مجموعه، ص ۱۴)

بخش چهارم - برخی از فضائل علوی بر مبنای حدیث و تاریخ معتبر یکم. رویداد غدیر

رویداد مهم غدیر شناخته شده تراز آن است که نیازی به توضیح داشته باشد. آن سفر تاریخی با مقدمات و مقارنات خاص خود، از تجمع سه روزه مسلمانان در بیابان جحفه، خطبه سرنوشت ساز پیامبر، بیعت فرد فرد مردم از مرد وزن و... افزون بر نقش اساسی آن در تعیین مسیر امتحان قیامت، چنان است که صدھا کتاب درباره آن نوشته اند. (بنگرید: انصاری زنجانی، غدیر در آیینه کتاب، قم: دلیل ما؛ الغدیر فی التراث الإسلامی، سید عبدالعزیز طباطبائی).

آیت الله شیرازی گزارشی نسبتاً مفصل در این مورد آورده است، شامل سفر پیامبر، خطبه حضرتش، برخی برخوردهای منافقانه با امیر المؤمنین علیہ السلام و... که گزیده ای از آن در پی می آید.

به رغم انف حاسدین به جای ختم مرسلين

علی امير المؤمنين به امر کردگار شد

به روز عید محترم چودر غدیر خم علم

به دست سید امم علی ذوالفخار شد

بگفت این چنین نبی که هر که را منم ولی

به جای من براو علی امیر و شهریار شد

بدار دوست ای خدا هر آنکه داردش ولا

نمای لعن هر که را به او ستم گسار شد

تمام شرع مرسلين کمال دین مؤمنين

به نص مصحف مبين از اين خجسته کار شد

شدند خيل دوستان به عيش و وجد توأمان

به قلب و جان دشمنان زنار غم شرار شد

(مجموعه، ص ۱۸)

دوم. فتح خیر

یکی از صحنه‌های شکوهمند تاریخ اسلام، فتح خیر است که خداوند متعال به دست باکفایت امیر مؤمنان علیهم السلام مقدر ساخت و یهودیان را به شکست سختی کشاند.

بازتاب این رویداد مهم در شعر میرزا شیرازی چنین است:

ضربتی برق مرحب زد که قطب ارض را

لطمہ اش درید و جبرائیل را شهپرگرفت

(مجموعه، ص ۱۵)

سوم. تزویج حضرات صدیق و صدیقه علیهم السلام به امراللهی

در اخبار معتبر مربوط به تزویج حضرت صدیقه با امیر المؤمنین علیهم السلام روایت شده که این تزویج به امراللهی انجام شده است. علامه مجلسی برخی از این احادیث را روایت کرده است. (بحار الانوار ۴۳: ۹۲-۱۴۵).

شیرازی با اشاره به این مضامین می‌نویسد:

آن شهنشاهی که ذات حق که در تزویج او

خواستگاری کرد و از ختم رسادخت رگرفت

بزم این عیش مبارک رازمین لایق نبود

بزم عیشی جانفزا در عالم دیگر گرفت

بزم آرای دو عالم خطبه این عقد را

خود ادا فرمود و در عرش علامحضرگرفت

(مجموعه، ص ۱۶)

چهارم. بت شکنی درفتح مکه

پس از فتح مکه وقتی رسول خدا وارد مسجد الحرام شد، برای شکستن بتها امیر المؤمنین علیهم السلام را بردوش خود نشاند. این امتیاز را محدثان و مورخان فریقین نقل کرده و معتبر دانسته اند. برخی از گزارش‌های مورخان اهل تسنن در موسوعه الإمامة ۳۵: ۹ - ۳۹

وبخشی از گزارش‌های مورخان شیعه در بحار الانوار ۳۸: ۹۰-۷۰ نقل شده است. شیرازی در این زمینه می‌سراید:

شهی که بر فراشت پا به دوش ختم انبیا
ز فیض دست او فنا ز شرک پود و تارشد
(مجموعه، ص ۱۸)

پنجم. فضیلت حضرت امیربر پیامبران گذشته بجز خاتم النبیین
ادله چندی در منابع گرانسنج شیعی ذکر شده که براساس آنها حضرت امیرالمؤمنین
بر پیامبران گذشته بجز خاتم النبیین برتری دارد. این حقیقت ریشه در قرآن دارد. خدای
جلت عظمته می‌فرماید:

وَسَلَّمَ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا (الزخرف: ۴۵).

ذیل این آیه از طریق فریقین (بنگرید: موسوعة الإمامة ۲: ۲۳۶-۲۳۸؛ اليقین، ابن طاووس،
ص ۲۹۴-۲۹۵ و ۴۰۵-۴۰۶ باب ۱۰۵ و ۱۴۶) این برتری روایت شده است. این آموزه در شعر
آیت الله شیرازی بدین سان بازتاب یافته است:

کشتی نوح نجات از همت و اقبال او
صدر و سکان و شراع و عرشه ولنگر گرفت

حضرت عیسی ز فیضش مرده‌ها احیا نمود

حضرت در ظلمت زنور مهر او رهبر گرفت

حضرت موسی ز فیض نور کوه طور او

دست بیضا کرد و از چوب عصا اژدر گرفت

(مجموعه، ص ۱۵)

ششم. امیرالمؤمنین قسم النار والجنة

یکی از استوارترین آموزه‌های سنت نبوی آن است که امیرالمؤمنین، قسم النار والجنة
است. براین حقیقت احادیث اهل تسنن (موسوعة الإمامة ۲۰: ۴۴۸-۴۶۲ حدیث ۲۳۷۲۵-
۲۳۷۶۲) و احادیث شیعه (بحار الانوار ۳۹: ۱۹۳-۲۱۱) گواهی می‌دهد. اینک گزارش منظوم

میرزا شیرازی از این مطلب را می‌خوانیم:

بیان رمزیا و سین ملاذ و حصن مؤمنین

به روز حشر و یوم دین قسم خلد و نار شد

(مجموعه، ص ۱۹)

بخش پنجم - واگویه ناظم

در این بخش دو نمونه از واگویه شاعر با اهل بیت یاد می‌شود.

یکم. توسل به اهل بیت

بیشتر شاعران پس از بیان فضائل نورانی رسول خدا و ائمه هدی علیه و علیهم السلام دست توسل به آن گرامیان دراز کرده اند تا به مفاد آیه شریفه قرآن عمل کرده باشند که فرمود:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ (المائدة: ۳۵).

میرزا شیرازی نیز در جهت امتنال امراللهی توسل خود به این بزرگواران را در قالب این واژه‌ها بیان می‌دارد:

شهاتوی که از کرم نظری جود توست یم

زکف کافی تونم، محیط بی کنار شد

به حال این شکسته دل، زمرحمت عنایتی

که جرم و حسرتش فزون ز حد اعتذار شد

تنش ضعیف و ناتوان دلش به درد توأمان

سرشک حسرتش روان ز دیده بر عذر شد

به هم شکسته بال او، زغم فسرده حال او

به عرصه خیال او نه جزو مستجار شد

(مجموعه، ص ۱۹)

دوم. استنهاض بالحجۃ

استنهاض بالحجۃ یکی از ویژگی‌های شعری شاعران عراق است، خصوصاً عالیمان دین که درباره اهل بیت سروده اند. البته این ویژگی به نوعی در شعر شاعران جاهلی بوده است، ولی در اشعار اهل بیتی، نمودی بازدارد. این ویژگی با توجه شاعر در پایان شعرش به حضرت ولی عصر ارواحنا فداه شکل می‌گیرد. شاعر به آن گرامی به عنوان منتقم اهل بیت توجه می‌کند و انتقام گرفتن ستمهای واردہ بر اهل بیت را از حضرتش می‌خواهد. این ویژگی در اشعار عالیمانی همچون سید ابراهیم بحرالعلوم (۱۲۴۸-۱۳۱۸)، سید محمد مهدی بحرالعلوم (۱۱۵۵-۱۲۱۲) سید مهدی حلی (۱۲۲۲-۱۲۸۹) و ... وجود دارد و تحلیل شده است. (العوادی، حسن هادی مجید. قصائد الاستنهاض بالامام الحجة عجل الله تعالى فرجه الشريف في الشعر العراقي. كربلاء: العتبة الحسينية، ۱۴۳۴/۲۰۱۳).

این ویژگی در شعر آیة الله شیرازی نیز به چشم می‌خورد.

ما به جای اشک، خون ز دیده‌ها

گر روان کنیم در غمش رواست

ای امام عصر! تا کی انتظار؟

زاستین غیب، دست حق برآر

بر کش از نیام تیغ آبدار

شرع مُختفی کفر بر ملاست

(مجموعه، ص ۴۸)

سینه
سینه
سینه
سینه
سینه
سینه

مصادر

قرآن کریم

* بحار الانوار، محمد باقر المجلسي، بيروت: دار إحياء التراث العربي، ۱۴۰۳.

* البرهان في تفسير القرآن، سید هاشم بحرانی، قم: مؤسسه البعثة، ۱۳۷۴ ش.

* تفسیر القمی، علی بن ابراهیم القمی، قم: دارالکتاب، ۱۴۰۴.

* رسالتہ فی سورۃ هل أتی، محمد بن حسن شیروانی، فصلنامہ سفینہ، شماره ۱ ذیحجہ ۱۴۲۴ ص ۱۶۱

۱۷۸-

* زین الفتی فی تفسیر سورۃ هل أتی، احمد بن محمد عاصمی.

* شواهد التنزيل، عبید الله الحسکاني، طهران: مجمع إحياء الثقافة الإسلامية، ۱۴۱۱.

* غدیر در آیینه کتاب، اسماعیل انصاری زنجانی. قم: دلیل ما.

* الغدیر فی التراث الإسلامي، سید عبد العزیز الطباطبائی.

* قصائد الاستنهاض بالامام الحجۃ علی الشیعی فی الشعر العراقي. حسن هادی مجید العوادی . کربلا:

العتبة الحسينية، ۱۴۳۴ / ۲۰۱۳.

* کنز الدقائق، میرزا محمد قمی مشهدی، طهران: وزارة الإرشاد، ۱۳۶۸ ش.

* معانی الأخبار، محمد بن علی الصدق، قم: إسلامی، ۱۴۰۳.

* مجموعه قصاید و مراثی اهل بیت علیهم السلام، میرزا محمد تقی شیرازی و دیگر عالمان شیعه، چاپ سنگی،

محرم ۱۳۵۶.

* موسوعة الإمامة فی نصوص أهل السنة، باهتمام: السيد محمود المرعشی النجفی و محمد إسفندیاری،

قم: صحیفه خرد و مکتبة آیة الله المرعشی، ۱۴۳۰ / ۲۰۰۹.

* اليقین، علی ابن طاووس، قم: دارالکتاب، ۱۴۱۲.